

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף אמנויות
הפיקוח על הוראת התאטרון

הקומדיה דל'ארטה

הכנת המצגת: רותי בן דור

הקומדיה דל'ארטה

הקומדיה דל'ארטה היא סוגה שהחלה להתפתח באיטליה במאה ה-16. היא מאופיינת בשימוש במסכות ובאלתור הטקסט על-פי מתווה עלילה בסיסי. פירושה המילולי שלי המילה ארטה (*arte*) היא 'עיסוק' או 'אומן' ואכן הקומדיה דל'ארטה בוצעה על-ידי שחקנים מקצועיים שעסקו בתאטרון לפרנסתם. שחקני הדל'ארטה (באיטלקית -'קומיצי' דל'ארטה') היו מאורגנים בלהקות שנדדו והופיעו בהצלחה מרובה בכל רחבי אירופה של תקופת הרנסאנס.

לקומדיה דל'ארטה שלושה אפיונים מרכזיים:

- מחסן דמויות קבוע
- עלילה בסיסית (סנריו) ואלתור
- מסכות ותלבושת קבועה

מסכות הקומדיה דל'ארטה

מאגר קבוע של דמויות

ארלקינו

דוטורה

בכל הצגת קומדיה דל'ארטה היה קאסט קבוע:
דמויות האדונים:

פנטלונה – סוחר זקן שטוף זימה

דוטורה – נפוח, פסבדו-אינטלקטואל, דוקטור למשפטים או רופא נפוח נקרא בלנצונה או טרטאליה.

קפיטנו - קצין צבא רברבן שנקרא מטמורו, ספוונטו או סקרמושה

אוהבים צעירים – מופיעים בשמות כגון: פלאביו או ליאנדרו ואיזבלה או סילביה. לרב חסרי יכולת לפעול ונעזרים במשרתים שעוזרים להם לממש את אהבתם.

דמויות המשרתים (וכן סוחרים ודמויות עלובות נוספות):

הגברים: ארלקינו, פדרולינו, בריגלה, סקפינו, מזטינו, פולצ'ינלה.

הנשים: פרנצ'סקינה, קולומבינה, ליזטה.

רוב הדמויות זוהו עם אזורים מסוימים באיטליה ודיברו בניב מקומי חזק. לדוגמא:
פנטלונה מוצאו מונציה, הדוטורה מבולוניה, קפיטנו הוא פולש ספרדי, ארלקינו בא מברגמו ופולצ'ינלה מנאפולי.

פנטלונה

קפיטנו

מסכות הקומדיה דל'ארטה עלילה בסיסית (סנריו) ואלתור

להצגה לא היה מחזה כתוב. הייתה עלילה בסיסית שעליה אלתרו השחקנים. צורת תאטרון זו דרשה גמישות ויצירתיות והעיקר הקשבה רבה בין השחקנים. לעלילות הייתה תבנית סטנדרטית וההומור, המילולי והפיזי, המחוספס כלל נפילות ומכות. רמאויות וגניבות נחשבו למצחיקות, אוכל ושתייה היוו מקור להומור.

בין קטעי העלילה שובצו בדיחות שנקראו "לאצי". בדיחות אלו השתמרו ואף קובצו בספר. מיומנותו של השחקן (בעיקר של דמויות המשרתים) באה לידי ביטוי באיכות הלאצי הן מבחינת ההומור והן מבחינת המיומנויות (להטוטנות, אקרובטיקה וכו').

אחד מהלאצו (צורת יחיד של לאצי) המוכרים מופיע במחזה "משרתם של שני אדונים" מאת קרלו גולדוני. בקטע אקרובטי מרשים מצליח המשרת ארלקינו להגיש שתי ארוחות במקביל תוך שהוא מתמרן בין אדוניו.

[לקטע מתוך "משרתם של שני אדונים" בבימויו של הבמאי ג'ורג'יו סטרלר](#)

מסכות הקומדיה דל'ארטה

מסכה ותלבושת

הצופים זיהו את הדמויות לפי המסכה והתלבושת. רוב הדמויות לבשו מסכות. זהו סגנון התאטרון היחיד בו ניתן לערבב בין לובשי מסכות ושחקנים גלויי פנים.

המסכות לא כיסו את כל הפנים כמו המסכות בתאטרון היווני והרומי, אלא כיסו רק את החלק העליון של הפנים. הפה והסנטר היו משוחררים, דבר שאיפשר לשחקנים לדבר ברור ולשחק בטבעיות. השחקנים השלימו עם הפה והלשון את המסכה.

דמויות הנאהבים והמשרתות לא לבשו מסכות.

פנטלונה

מעמד - עומד בראש הפירמידה. פנטלונה הוא קמצן. הוא שולט בכל האמצעים הפיננסיים בסנריו של הקומדיה דל'ארטה. ולכן צריך לציית לפקודותיו. הוא המעסיק של המשרתים, והאב המכתיב לילדיו. דמות מוכרת היא הרפגון במחזה "הקמצן" מאת מולייר.

מסיכה - אף גדול ומתעקל, גבות עבות, לפעמים יש לו גם שפם. יש לו זקן מחודד ומזדקר קדימה כאילו הוא עומד להיפגש עם חוטמו.

תלבושת - מכנסי טיץ אדומות וגרביים אדומות. ג'קט קצר וצר. שכמייה שחורה ורחבת שוליים. כיפת צמר אדומה. נעלי בית טורקיות צהובות.

אביזרים - שרשרת זהב מסביב לצוואר עם מדליון גדול. פגיון נעוץ בחגורתו וארנקו תלוי על אזור חלציו.

עמידה ותנועה - פנטלונה הוא כחוש וצנום לרוב גם נמוך. הגב שלו כפוף קדימה דבר שנותן לו עמידה של איש זקן. אזור חלציו בולט קדימה. כפות הרגליים פונות החוצה, ברכיו כפופות מעט.

ארלקינו

שם – למקור השם ארלקינו תאוריות שונות ומוזרות. משמעות אחד היא ציפור מים בעלת כתמים בצבעים שונים שנקראת הרלה (herle או harle) באיטלקית **ino** היא סיומת של הקטנה. משמעות נוספת היא שמקור השם הוא hellecchino שמשמעו שטן קטן. **תפקיד** – משרת, לרוב של פנטלונה

מסכה – שחורה או חומה. מצח נמוך, עם יבלת (שארית לקרן המעידה על מוצאו השטני). עיניים קטנות עגולות. או בגירסה היותר שטנית-חתולית העיניים שקדיות מוארכות והמסכה פחות עגולה.

תלבושת – כוללת מכנסיים וז'קט ארוך, מטולאים, או מורכבים מחתיכות אקראיות של טלאים בצבעים ירוק, צהוב, אדום וחום. הז'קט תפוס בחגורה שחורה שכרוכה נמוך על המותן, כמעט במיקום הירכיים. נעליים שטוחות ושחורות. כובע ברט שחור או מאוחר יותר מן כובע שטוח (לבן) בעל תיתורת צרה המקופלת מקדימה כלפי מעלה. במקור הכובע הזה נחבש על-ידי איכרים מברגמו, כנראה שהיה זה סימן שהחובש את הכובע היה מטרה ללעג ולקלס.

אביזרים – תמיד נושא מקל באטוצ'ו batocchio, שמשמעו באיטלקית רעשן שבתוך הפעמון. לכן לפעמים ארלקינו מציג את עצמו כארלקינו באטוצ'ו

תנועה - כאשר ארלקינו מזהה משהו או מישהו, המסכה זזה קודם ואז הוא מנתר לתנוחה של ברכה, או כל תנוחה אחרת. הליכתו בצעדים קטנים על קצות האצבעות

קפיטנו

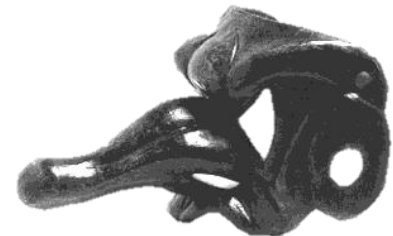
שתי גירסאות לדמותו: האחד, חייל אמיץ כפי שמופיע במחזות של פלאוטוס וטרנטניוס, השני, שכיר חרב ספרדי מזוייף, חובב הרפתקאות צבאיות ושתלטן. מדמות מטילת אימה הפך לחייל מוג-לב מעורר חמלה.

מסכה - לרב שחורה, בעלת אף עצום. ככל שהאף ארוך יותר כך הוא מעיד על טיפשותה של הדמות. לעיתים מופיע עם שפם שופע. המסכה מייצגת את הניגודיות בדמות, הופעה אמיצה עם אישיות פחדנית.

תלבושת - מדים (לפי התקופה), קסדה או כובע עם נוצות, מגפיים עצומות (לאו דווקא זוג תואם).

התלבושת לעיתים מפוספסת בפסים אלכסוניים לצווארו צווארון ספרדי מוגזם. מתחת לבגדים העשירים והמפוארים הוא לובש גופייה מרופטת, עדות לעוניו ולהעמדת הפנים שלו.

אביזרים - חרב ארוכה. קפיטנו משתמש בחרב כחלק מאישיותו, כהרחבה של המחוות שלו.

דוטורה

תפקיד ומעמד - פסבדו-אינטלקטואל, דוקטור למשפטים או רופא נפוח נקרא בלנצונה או טרטאליה ואף סקרפזונה או בולורדו (טיפש באיטלקית). לרוב הדוטורה הוא אביהם של אחד מהנאהבים.

מסכה - מדגישה את המצח ואת האף המנופח.

תלבושת - ג'קט ארוך ומעליו מעיל שחור שמגיע עד הקרסוליים. נעליים שחורות, גרבי ניילון מציצות מהמכנסיים. על ראשו חבש כיפה שחורה. במאה ה-17 נוסף צווארון לבן (אקורדיון) וכובע רחב תיתורת שחור.

אביזרים – ספר עב קרס, מקל או מטפחת לבנה

עמידה והליכה – עמידתו פרונטלית מול הקהל. הוא די סטטי. משקל לאחור על העקבים, הבטן קדימה, הידיים מחוות מלפנים. הוא הולך בצעדים קטנטנים ומגונדרים, יוצר צורות של שמונה. הליכתו יציבה יותר כאשר הוא חושב בקול רם העולה עוד יותר ככל שהוא מגיע לפתרון הבעיה.

פולצ'ינלה

משמעות השם פולצ'ינלה היא תרנגולת קטנה. שמה המלא של הדמות הוא פולצ'ינלה צ'טרולו (Cetrulo) שמשמעו טיפש. לרב פולצ'ינלה הוא משרת. לעיתים אכן נחשב לשוטה ולעיתים לנוכל מתוחכם. בצרפת השם הופך לפולצ'ינלה בגרמניה להנסוורשט (הנס הנקניק), ברוסיה הוא נקרא פטרושקה ובאנגליה מר פאנטש.

מסכה - לפולצ'ינלה שחורה ולעיתים חומה עם אף מעוקל וארוך. מצח חרוש קמטים, יבלת במצח (כמו של ארלקינו).

תלבושת - חולצה ארוכה ולבנה הנכרכת בחגורה מתחת לכרס. בחגורה זו הוא מחזיק את ארנקו ומקלו. אין לו צווארון. מכנסיים לבנים רחבים. כובע לבד אפור נפול שבסוף המאה השבע-עשרה הוא מוחלף בכובע מחודד, אז גם נעלמת הגיבנת שהייתה אחד ממאפייניו הפיסיים.

אביזרים - אלה, שהוא קורא לה "מקל הקרדיט שלי" מאחר ועם אלה זו הוא משלם את חובותיו.

בריגלה

משרת ראשי. בסולם החברתי יהיה בוס קטן, שומר של פונדק או בעל חנות. משנה מקצוע בהתאם לדרישות: חייל מגוייס, תליין, מגיד עתידות, או כל דבר שנדרש ממנו. אף פעם הוא לא קורבן ותמיד ישמור על מעמדו. בסוף המאה ה-17 ובמאה ה-18 המעמד שלו נפגע והתפקיד של בריגלה הפך לסתם משרת.

מסכה - הבעה מוזרה, חצי-צינית חצי רגשנית. אף מעוקל, שפתיים עבות וחושניות, סנטר מחודד וקשוח, שפם גנדרני עבה ומתעקל כלפי מעלה, המעניק לו ארשת פגיעה אך יהירה. הופעתו הראשונה עושה רושם חיובי, אבל אט אט מתגלה אופיו השטני, המסתורי וחסר היושר.

תלבושת - ז'קט לבן ומכנסיים ארוכים עם פסים ירוקים. כובע, מצנפת לבנה כשבקצה שלה פס ירוק. יש לו חגורה אליה קשור ארנק ופגיון.

אביזרים - מלבד הפגיון שיש לו מנדולינה או גיטרה, האביזרים שלו ישתנו בהתאם לסנריו. למשל מגבת הגשה למלצר, סינר לבעל חנות וכו'.

קולומבינה

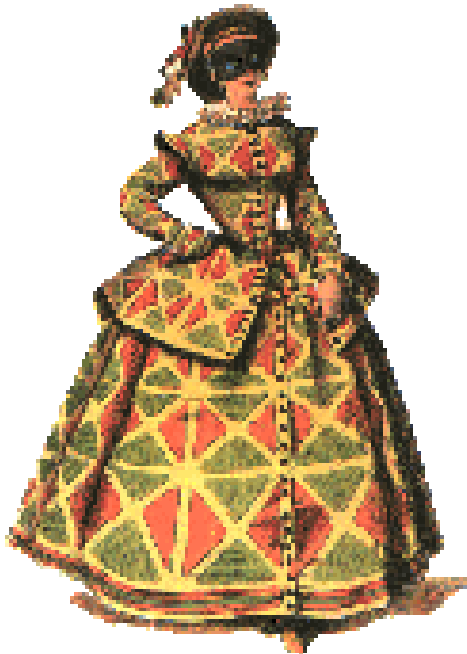
תפקיד - משמשת כמשרתת אישית לדמות הנאהבת. לעיתים מופיע כרקדנית או זמרת עם טמבורין. היא דמות חזקה, לרב שנונה ומושכת.

מסכה – אינה עוטה מסכה כמו כל דמויות הנשים בקומדיה דל'ארטה. מאופרת לעיתים בכבדות.

תלבושת – בדרך כלל לבושה יפה יותר מאשר משרתים אחרים, בגלל שהיא המשרתת ובת לווייתה של גברת ממעמד גבוה.

אביזרים - לרוב היא הולכת עם סל.

עמידה - ברך אחת כפופה ורגל שניה ישרה פשוטה קדימה. הטייה קלה קדימה כדי להראות יותר טוב את החזה שלה. היא רחבה במותניים וצרה בחזה. ידיים לרב על המותניים, או מחזיקה בסינר.

הנאהבים

תפקיד ומעמד - הנאהבים מופעים בזוגות. דמויות הגברים בשמות: ליאנדרו, אוקטביו, פלאביו, דמויות הנשים: איזבלה, ויקטוריה, פלמיניה, רוזאורה. הם ממעמד גבוה. צעירים ומושכים בהופעתם.

מסכה – הנאהבים לא לבשו מסכות אך היו מאופרים בכבדות.

תלבושת – לפי צו האופנה של התקופה. הגברים לבושים לעיתים במדי חיילים צעירים. חובשים פיאה נוכרית. הנשים ישוויצו במלתחתם העשירה והמפוארת על-ידי כך שיחליפו תלבושת מספר פעמים במהלך ההצגה.

אביזרים - גברים יחזיקו בידיים ממחטה לבנה נקיה ו/או צרור פרחים. נשים – מניפה.

עמידה - חסרי יציבות ונראים כמעופפים. הרגליים בתנוחת בלט. הלב כבד (מרוב אהבה) מלאי אוויר, מתנשמים נשימות קטנות וגבוהות. מאוד גאים.

תנועה – כמן פרודיה על מורה לבלט, תנועה מוגזמת. הדמות נראית כאילו היא כמעט מאבדת שיווי משקל, כאשר הזרועות נגררות מאחור. הנאהבים אינם נוגעים זה בזה כמעט בכלל. אם הם נוגעים אז מינימום משיג את האפקט המקסימלי.

סוף תקופת הקומדיה דל'ארטה

○ בתקופת הרנסנס המסכה הייתה חלק מהחיים החברתיים בנשפי מסכות וקרנבלים. אפשר לראות זאת במחזות של שייקספיר כמו רומיאו ויוליה, הסוחר מונציה ועוד.

○ המסכה מאבדת מחשיבותה במאה ה-18 כאשר התאטרון הופך ליותר רצינולי.
○ קרלו גולדוני ("משרתם של שני אדונים") נותן לקומדיה דל'ארטה אופי בורגני וסנטימנטלי יותר ומחפש להעניק לדמויותיו מימד אנושי יותר.

○ קרלו גוצ'י ("המלך הצבי") התנגד לגישה של גולדוני בטענה שזוהי תפיסה המעוותת את הקומדיה.

○ הצגת קומדיה דל'ארטה ללא מסכות נחלה כשון חרוץ. והסגנון איבד מקסמו ונעלם מהבמות.

לקריאה נוספת

- אוריין, דן. 1983. *המסכה בדרמה ובתאטרון*. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המיוחד וספריית הפועלים.
- משען, מונטיפיורי יעקב. 2011. *הקומדיה דל'ארטה מארלקינו עד ימינו*. ירושלים: מוסד ביאליק.
- מצגת בנושא המסכה הניטרלית באתר המרחב הפדגוגי.
- מצגת בנושא המסכה בתאטרון באתר המרחב הפדגוגי
- [מאמר על הקומדיה דל'ארטה בעלון המקוון "בימה ודעת" גיליון מס' 2](#)

קישורים לסרטונים

- <https://www.youtube.com/watch?v=yc7Z6VuN5hw> ארלקינו וקולומבינה
- <https://www.youtube.com/watch?v=VplfWbFosD0> משרתם של שני אדונים – סצנה אקרובטית
- <https://www.youtube.com/watch?v=BNrH0WFQPfk> משרתם של שני אדונים
- הרצאות על הקומדיה דל"ארטה בהנחיית דידי הופקינס, אחת מהמומחיות הגדולות בעולם לקומדיה דל"ארטה ולקומדיה פיזית:
  - <https://www.youtube.com/watch?v=mqlfTG40RUI>
  - <https://www.youtube.com/watch?v=JJEwuurzDe4>
  - <https://www.youtube.com/watch?v=9gTs9xWJcgg>
  - <https://www.youtube.com/watch?v=dIIFR6c7NZc>